

EL NOM PRIMITIU DE SARRAL

Pere CATALÀ I ROCA

En el camp de la toponomàstica, el significat del nom *Sarral* no ofereix pràcticament dubtes; tanmateix, pot ésser convenient de transcriure què en deia,, fa cosa de seixanta anys, un autor (J. Viñeta i Urgell), en el programa de la Festa Major de la pròpia vila. Manifestava: «La versió més verídica referent a l'origen de Sarreal, Ça Real, Arreal o La Real, puix que amb tots aquests noms apareix en la història, és la que es refereix a l'estada aquí d'un magnat, fill d'un dels principals cabdills de la remota antiguitat, anomenat Cosseto. Sembla cert que trobant-se Cosseto trist i melancòlic en veure que un fill seu, malgrat de provar-ho tot, no millorava d'una greu malaltia contreta des de petitet, determinà buscar un lloc adequat i aquest fou Sarreal, on construí una sumptuosa morada per a son fill. Està fora de dubte que la primitiva població de Sarreal radicava en la partida de Sant Pere i Diumenges.— Degut a la benignitat del clima, la dolència del príncep va millorar de tal manera que quedà restablert del tot al cap de poc temps. A l'estada en la nostra vila d'aquest magnat és degut segurament el nom de Ça Real, o sigui casa del Rei, qual nom amb tot el temps se transformà en Sarreal, "Salut real", per haver-la aquí recobrat el fill predilecte de Cosseto».

Val a dir que amb poques línies l'autor que això va escriure cometé diverses barbaritats, com va corregir, en part, mn. Tomàs Capdevila, en la seva monografia *Sarreal. Notes històriques de la vila* (publicada l'any 1934 i que ha merescut la reedició, fa cinc anys, per l'Ajuntament sarralenc). D'entre les objeccions exposades pel rvd. Capdevila, destaquem: «Llàstima que l'autor no es prengué la molèstia de deixar ben anotades les fonts on trobà el punt sòlid per a fonamentar aquestes novel·lesques afirmacions, perquè tan allunyat està de la veritat el pas de Cosseto per aquesta contrada, com el sostenir, i d'una manera indubitable, que Sarreal radicava a la partida de Sant Pere i Diumenges».

Allò que el refutador no indica és qui seria el tal Cosseto.

Ens preguntem, per tant, d'on surt aquest nom. Algú pot aduir el llibre *Origine populorum*, per Drenau; però no cal pas que ens capfiquem: Cosseto esdevé una jugada per a prosseguir, tot seguit, amb el gentilici que abonaria els esments històrics —aquests sí— de «cossetans» i «Cossetània».

La Cossetània, segons podem llegir en una obra pròxima als temps de la relació escrita per Viñeta (ens referim al *Diccionari Enciclopèdic Salvat*, del 1934), fou «nom donat pels antics a la regió de la costa catalana compresa entre els rius Gaià i Ebre. Venia a ésser el que avui se'n diu "Camp de Tarragona".»

Amb competència arqueològica, Pere Bosch-Gimpera explica la localització dels cossetans (a *Etnologia de la Península Ibèrica*, B. 1932): «Els cossetans s'estenen pel camp de Tarragona, i llur ciutat típica és Tarraco. Fora d'això es fa una mica difícil precisar llurs límits que enlloc no s'assenyalen amb claredat. Vers el S. i l'O., degueren limitar al coll de Balaguer amb els ilercaons i, al camí de Tarraco a Ilerda, poc més amunt de Montblanc, amb els lacetans, i les serres que limiten el camp de Tarragona i les comarques que en depenen (com la Conca de Barberà) eren llur frontera occidental. Pel N., per bé que sigui impossible de trobar cap comprovació, creiem probable que sigui encara cossetà tot el Penedès, mentre que la comarca d'Igualada devia ésser ja lacetana. Vers la costa el límit devia trobar-se a les costes de Garraf i en el camí de Barcelona a Tarragona.»

En l'actualitat, la G.E.C. rubrica que «cossetà és l'individu d'un poble ibèric pre-romà centrat al Camp de Tarragona fins al coll de Balaguer; la Conca de Barberà i el Penedès formaven part del seu territori. El nom sembla provenir de l'*oppidum* o ciutat de *Cissa* (o *Cissis*), presa pels romans el 218 aC, no localitzada (la seva posició lluny de la mar priva que pugui ésser identificada amb Tarragona). Els cossetans no degueren ésser gaire importants: el botí pres pels romans fou qualificat com "d'utensilis bàrbars i d'esclaus miserables".» Se'ns ha esfumat, per tant, aquell Cosseto que hauria motivat el nom de Sarral.

Aquest topònim, el trobem configurat en escriptures del segle dotzè, i la cronologia determina, així mateix la caiguda d'una altra especulació, la qual vol que —ho transcrivim literalment— «com fos que l'últim rei de la dinastia catalana, Martí l'*Humà*, vingués a Sarreal per a refer-se de son estat de delicada salut, puix que la vila era lloc escollit per molts que tenien la salut migrada, degut al seu clima sec i bo, i d'aquí el nom de *Sa* que tenia la població; havent-s'hi restablert del tot, volgué premiar la vila, afegint al seu nom monosíl·lab el sufix *Real*, i de llavors ençà, principis del segle XV, la nostra vila és coneguda amb aquest apel·latiu: *Sarreal*.»

La forma primera que hom coneix del topònim data del 1180.

Amb antelació cronològica, remuntem al segle onzè.

Pot sorprendre que el puig de Forés, en la comarca que coneixem per Conca de Barberà, fos apreciat, a mitjan segle XI, dins l'apèndix de Manresa, del comtat de Barcelona. Al·ludim un document, del 1058, que no deixa lloc al dubte: «in comitatum Barchinona, in apenditio Minorisa.» En virtut del document, el comte Ramon Berenguer I i la seva muller, Àlmodis (entre parèntesis: tenim raons per a creure que aquest nom femení és esdrúixol), cedeixen a Miró Foguet i nebot seu Bernat Llop unes terres per tal que infonguin vida al referit puig de Forés, on aleshores no habitava cap home —diu el pergamí— ni hi llauraven els bous. Basta recordar que el nom de Forés denota foresta, per a capir que si era un punt comprès dins la «marca», no tenia, tanmateix, vida de paratge poblat. Calia, en conseqüència, segons el text d'aqueixa escriptura de donació comtal, que els beneficiaris —aquell oncle i aquell nebot— s'afanyessin a construir-hi i a laborar-hi i hi bastissin un castell «contra gentes hismahelitarum» o contra l'enemic que fos; Miró Foguet i Bernat Llop quedaven instituïts senyors d'aqueix domini pactat amb els comtes de Barcelona; és a dir que posseïrien Forés com un alou propi.

Un dels al·licients que trobem en tal escriptura de cessió concerneix els topònims mencionats, com a reserva o com a límits. Hi són especificats els noms de: «Pitrignano, qui est subtus podio de Fores» —o sigui «Petrinyà» o «Pedrinyà» («Pedrina» en l'escriptura de donació, pels comtes de Barcelona, de la «quadra de Olers» a «Adalbertus, proles Sendedredi», el 18 de juny del 1076 (*Liber Feudorum Maior*) [el mateix dia de la donació del Puig d'Anguera (*Llibre Blanch de Santes Creus*)]; en l'actualitat, una partida sarraïenca rep el nom de Pedrenyà—, «Alphe vallis» —nom que té a veure amb la segarrena Vallfogona de Riucorb—, «Secura» —evidentment, Segura (mun. de Savellà del Comtat)—, «Conesa», el puig dit «Triarigo» —mn. Morell situa "Triarigó" a Turlanda—, el «reger de Rochefortis», el puig sobre «Olers», el puig dit «Olivela» —originador del nom de Solivella—, «Barbera» i el «castrí Guimeranis» —o castell de Guimerà, avui en la comarca de l'Urgell—.

Alguns enunciats, com «podio que dicunt», denoten, al nostre entendre, una certa vida propera, però sense que puguem garantir quina.

Mn. Antoni Morell i Jansà, historiador de Sarral, ha pogut comentar: «El territori del castell de Forés, segons clarament es desprèn del document esmentat, era gran. Compre-

nia els que avui són termes de Vallfogona, Conesa, Turlanda, Rocafort (en part), i íntegres els de Forés, Belltall, Passanant, Glorieta, Rocallaura, i part dels de Ciutadilla i Guimerà. Sarreal, pel fet de quedar a la riba dreta del riu que servia de partió, hi queda també inclòs.»

El Miró Foguet consignat fou un personatge important del comtat de Barcelona. El seu nom compareix diverses vegades en instruments del *Liber Feudorum Maior*, pertocant els castells de Conesa, Tàrrega, Ollers i altres; figura en casos no minsos, com ran del testament del comte Ramon Berenguer I. Intervingué en l'assemblea de magnats que, de resultes de la mort del comte reconegut per «Cap d'Estopa», determinaren d'encomanar la tutoria de l'hereu als seus oncles.

El castell de Forés passà de Miró Foguet al comte Ermengol IV d'Urgell, i aquest cedí a l'Església d'Urgell la fortalesa de «Forensi sive Barbarani». L'escriptura de cessió reflecteix que el sector era abundant en animals de caça salvatges.

Perquè interessa encara més directament Sarral, o, millor dit, el territori on aquesta vila s'assenta, escau d'indicar un altre document del segle XI: del juny del 1076. Hi són tres, en especial, els topònims que ens reclamen l'atenció: Anguera, Ollers i «Saug». D'Anguera i d'Ollers, hom en coneix la localització: Ollers és un vilatge del terme municipal de Barberà de la Conca, i de l'antic llogarret d'Anguera subsisteixen restes de l'església romànica, a la qual s'ha referit Joan Fuguet i Sans, en un il·lustratiu estudi (encara inèdit), considerant que «no fóra estrany que entre 1160 i 1170 hagués construït Sant Pere d'Anguera un grup de picapedrers, potser encapçalats per algun mestre occità»; del llogarró, avui inexistent, d'Anguera, la localització resta fixada, doncs, pels vestigis que els sarraïencs tenen al terme —a uns tres quilòmetres de la vila i vora la carretera de Sarral a Cabra— i que acostumen a dir-ne «el Castellot dels Moros». Altrament, remarca Fuguet que «només cal veure com és de congostat el riu (Anguera) en el seu pas per Anguera, per adonar-se que l'indret ha estat la causa del nom: Anguera, en opinió de Balari (1899), prové del llatí «Angustiae», “gorja o congost d'una vall profunda o d'un riu que passa entre dues muntanyes”». Per cert que Fuguet adverteix sobre un «lapsus calami» sofert per Balari, a propòsit d'Anguera i Forés i que arrossegà mn. Josep Porta, historiador de Barberà, al mateix error de transcripció (a hores d'ara subsanable, en haver estat publicats els documents originals).

Resumim que l'any 1076 els comtes de Barcelona (Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II) donaren, en vassallatge, a Bonfill Olibà, un alou situat a la part meridional del comtat de Barcelona, al Puig d'Anguera. Li donen l'alou «quod habemus in comitatu Barchinonensis, in ipsa Marcha extrema, id est, in campum, in loco solitudinis, in loco quem dicitur Pug de Angera». Els comtes declaren posseir-ho per herència paterna. Hi apareixen mencionats uns topònims: «monte de ipsa Calvela», «molar de ipsa Rocha», «torrent de ipso Lanzar», «ipsa Adronadella», «serra de Figerola», «podio de Petra Fita», «ipso Veltregar Gross», «ipso Puiol, qui est prope ipso Veltregar Minore de Angera», «ipsa Sponna», «ipsa Albareda», «ipso Fitor» —que és on s'ajunten els «torrentes de Angera et illo torrent de Olers»—, «ipso extret de ipsa Plana», «ipsa ripa de Roschela» (així al *Llibre Blanch de Santes Creus*; «Toschella» al *Liber Feudorum Maior*; «Coschela» a *Taragona Cristiana* per Morera), «ac Taliad», «ipso Saliente», «ipsa isla de Saug»...

Amb «Saug», hem arribat al punt abellit. Convé que considerem la localització feta per l'amic Fuguet i Sans, president del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, a propòsit d'alguns dels topònims. Assenyala que: de «ipsa monte de ipsa Calvela» només sabem que vol dir serra àrida o pelada; que «ipsa Molar de ipsa Rocha» ha d'ésser vers el Cogulló o la Romiguera de Cabra; i que «ipso torrent de ipso Lanzar» podria tractar-se de la rasa

el Queralt que diuen a Barberà, o del torrent de Cabarrà com l'anomenen els de Cabra. Amb el desig d'intepretar la toponímia i el terme d'Anguera, Fuguet escarteja també els docs. núms. 160 i 161 del *Llibre Blanch de Santes Creus* i afirma que «continuava el terme d'Anguera per la falda septentrional de la muntanya de Jordà “ipsa serra de Figerola”, fins a Prenafeta “ad ipso podio de Petrafità”. ...Després baixa a “Veltregar Gross” —indret que Carme Plaza, *Història de Barberà a través dels noms* —en premsa—, creu que és la torre de Sant Pere d'Ambigats del terme de Barberà—; seguia d'aquí al pujol de vora el “Veltregar Minore de Anguera”, nom pretèrit que, pel context que el segueix, creiem identificar amb el tossal de la Font de l'Aubi, del terme de Barberà. Seguia una “plana”, una “espona” i una “albreda”, que són amb tota evidència els Plans i la Font de l'Aubi actuals dels termes de Sarral i Barberà; d'aquí anava fins el punt on s'ajunten els torrents d'Anguera i Ollers, continuava pel torrent d'Anguera amunt fins a “ipso stret de ipsa Plana” —el congost que hi ha davant d'Anguera, probablement—; d'aquí tallava i seguia la riba del torrent d'Ollers. Pel nord afrontava amb l'illa de Saüc —Sarral— on es tancava el cercle».

El darrer nom, Saüc, ací consignat només que de passada, és el que ens ha determinat a escriure el present treball. ja veiem que Fuguet relaciona, positivament, el topònim Saüc amb Sarral. El document expressa, exactament, a propòsit d'Anguera, que «a parte circii terminatur ad ipsa isla de Saug, tunc terminatur per termine Raimundi Arnaldi ac sequet illo termine Gerallus Guitardi». Traducció: «a la banda de cerç termeneja amb la “isla de Saug”, que ara termeneja amb el terme d'en Ramon Arnau i segueix pel terme d'en Gue-
rau Guitard». Apareixen, per tant, uns noms personals —Ramon Arnau i Guerau Guitard— més o menys relacionats amb el paratge del Puig d'Anguera, i no ignorem la proximitat de la que fou església d'Anguera amb Sarral. En aqueixa donació del Puig d'Anguera, o d'uns camps del Puig d'Anguera, els comtes donadors imposen a Bonfill Olibà (i la imposició val igualment per a la progènie successora en la propietat) que no pugui elegir altres comtes que els de Barcelona i que no «tenatis pacem ad Hispaniam et faciatis gueram». Hem d'apreciar aquesta darrera fórmula, tenint en compte que «Hispaniam» significava, aleshores, la terra ocupada o dominada pels sarraïns. Bonfill Olibà s'obligava, doncs, a guerrear contra els musulmans. Per això, probablement, cedia, al seu torn, una tercera part d'Anguera a un Bernat Guillem i progènie, amb iguals condicions que ell ho tenia pels comtes; no li cedia, fent-ne salvetat, l'alou de «Chomabela, qui est subtus Petra Fita».

Passem a valer-nos de l'anomenada —diríem que no amb prou raó carta de població de Sarral. L'entendem, en realitat, com a escriptura de franqueses, expedida, un segle després, pel rei Alfons «el Cast», amb la finalitat d'afavorir l'*abans anomenada Saduc*.

Aqueix document, divulgat pel professor Font i Rius, apareix comentat per Josep M. Sans i Travé, en la *Història de Sarreal* escrita per mn. Morell. No és sobrer, ans estic segur que coadjuva a fixar criteris, de reproduir, en transcripció del llatí al català, el text del document, dictat el 12 de setembre del 1180 (ja al darrer quart del segle dotzè), i que, si no és ben bé el certificat del naixement de Sarral, sí que n'és la fe de baptisme:

«En el nom de Crist. Sàpigui tothom que jo Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, dono, defineixo i concedeixo a tots els pobladors, tant presents com futurs, la població «de Reyal», en altre temps anomenada «Saduc», amb totes les seves terres, conreades i ermes, amb les fustes, aigües, pastures, arbres, pedres i pedreres, entrades i sortides, i amb totes aquelles altres coses que poden ser útils als homes. Dono, doncs, l'esmentada població, amb tota llibertat i descàrreg, als seus habitants, sense cap mena de cens ni cap usatge, de tal manera que puguin lliurament i pa-

cíficament vendre i empenyorar les seves coses i propietats, donar i cedir en vida i en mort, a qualsevol persona de la seva classes i, i si ho volen, podran llegar al cavaller les coses de tipus militar.

Retinc, però, per a mi i els meus, els molins i els forns i la ferreria i les justícies amb les seves entrades; no els requeriré ni eixòrquies, ni intèsties, ni el dret d'acolliment, ni tampoc les cugúcies, i en aquest cas només exigiré que la persona adúltera sigui passejada per la vila segons el costum d'aquesta terra («*sicut mos est istius patrie*»), sense cap altre dany ni pena per raó de la cugúcia.

La població referida limita: per orient, amb «Monte Claro»; a migdia, amb «Valle Orsera» (una partida sarraïenca és Valldossera) anomenada «Espades»; d'aquí el límit segueix per la serra fins a la «guardia que vocatur Coscol», i segueix la serra fins al Coll de la «Portelle», i segueix la serra fins al coll «des Alzmaven»; prossegueix per la via («*strada*») i segueix de puig en puig, i per les serres i les valls i les planes fins a Ollers («*Ollarios*») al corrent d'aigua; per occident, limita amb el puig sobre «Ollarios gissar», continua de puig en puig i per les serres i les valls i les planes fins el puig damunt de «Olivella» (= *Solivella*), i segueix pel puig i la serra i els plans i les valls fins a la roca que hom diu «Lamp»; a ponent, segueix la mateixa serra fins a la bassa de Forès, i continua per la serra fins a la guàrdia d'Oromir («*gardiam de Oromir*») i d'ací a la guàrdia de Piles («*gardiam de Piles*»), (una partida sarraïenca és Coll d'En Piles), continuant per tota la serralada fins al castell dit Montclar («*castrum que vocatur Mont Claro*»).

L'escriptura acaba fent menció de la data —com hem consignat, el setembre del 1180— i enregistrant les signatures; ultra la signatura del rei Alfons, hi llegim les respectives d'Arnau Pere —batlle reial—, Berenguer —arquebisbe de Tarragona—, Berenguer de Vilafranca, Guillem d'Avinyó i de l'escrivà.

Hi observem que el rei Alfons «concedeix a tots els pobladors, tant presents com futurs, la població de *Reyal*, en altre temps («*olim*») anomenada *Saduc*». Identifiquem, és clar, aquesta forma *Saduc* amb la *Saug* que tenim localitzada de 104 anys abans. Voler penetrar què havia ocorregut al sector durant tan llarg espai de temps resultaria d'interès històric, però ara ens prendria massa espai. Postil·lem, només, que l'escriptura significa la circumstància de quan el rei Alfons, també comte de Barcelona i marquès de Provença, adopta, posa sota la seva emparança, la població, ja existent, de Saüc i la manifesta com a vila reial.

Aquesta nostra exposició podria ésser arriscada, si no disposéssim d'un altre document, quasi coetani d'aqueixa carta de franqueses; li és anterior de dos anys i al·ludeix la «*villam de Sauc*». Ara sí: *vila* de Saüc.

Figura tal document al *Liber Feudorum Maior* i és datat a Lleida, el desembre del 1178. Es tracta d'un conveni, a propòsit del castell de Forès. Els protagonistes són el rei Alfons «el Cast» i Berenguer de Fluvià i castlans seus. Traduïm: «En primer lloc defineixen que el senyor rei tingui per domini seu la vila de «Pedrignano», i la vila de «Sauc» i les «Arenellas», que dins el terme del castell es troben»; el castell —ho repetim— és el de Forès. Versemblantment, les «Arenellas» tenen a veure amb una forma («*ipsa Adronadella*») que ens ha comparegut d'un segle abans; no ens hi encaparrarem massa, tanmateix. La reiteració d'altres noms propers —com «Rochafort», puig de «Olivela», puig de «Ollariis»...— cerciora que, pel que ens interessa, estem en el bon camí d'identificar una localitat dita Saüc amb el que serà la vila de Sarral. Una clàusula del mateix conveni —al qual, per cert, hom arriba després de llargues discussions i plets («*contentiones multas et placita*») entre el rei i Berenguer de Fluvià i els seus castlans— determina la infeudació reial del castell de Forès, reservant-se el sobirà, amb l'aprovació dels altres convenidors, «vi-

llam de Pedrignano et villam de Sauccho et ipsas Arenellas». Literalment: «...Retinet, eciam, sibi et suis assensu et voluntate eiusdem Berengarii et suorum castlanorum villam de Pedrignano et villam de Sauccho et ipsas Arenellas cum decimis et cum omnibus pertinentibus illis villis et pertinere debentibus, cum terminis et affrontacionibus suis iam super assignatis et constitutis, per suum super alodium franchum et liberum.»

Aqueix important pergami —que dona molt de joc en el cas concret de Forès— ens situa Saüc i també Pedrinyà o Pedrenyà com a viles, en un concepte medieval que té més d'assentament de població que no pas de doble gran.

Esbossem que, en el terreny de la Història, el sector del castell de Forès ha de proporcionar unes atencions que el signant ignora que hagin estat captades pels historiadors. In- tuïm les possibilitats interpretatives que dimanen del fet que el castlà Berenguer de Tude- la va vendre i donar la meitat del delme i de la senyoria que tenia a Forès i terme, l'agost del 1180, a l'orde del Temple, i Berenguer de Fluvià vengué, deu anys després, al rei Al- fons el «castrum de Fores». Els locatius dels dos cedents (Tudela, Fluvià) obren unes lí- nies d'estudi i de recerca.

Rubriquem que el monarca esdevingué amo de Forés el 1190 (*LFM*, doc. 267). Ja abans d'aqueix any, el rei Alfons esmenta, en una escriptura de març del 1188, el «furno meo de ipso Areial» i els «molendinis meis dicti Areial», avalant-ho la signatura de Ramon de Bordell com a batlle de Montblanc i «de Areial». Anirem trobant en la documentació pos- terior: «termino de Regale» 1197; «homini de Regali» 1215; etc. En canvi, perdrem les traces de Saüc.

Mn. Morell opinà que «l'origen de la població (de Sarra) es deu, sense dubte, al fet de trobar-se en el seu terme un jaciment important de ciment, el qual, ultra ésser conegut per la comarca, ho fou per la incipient comunitat cistercenca de Santes Creus. L'abat d'aquest monestir, Hug, en donar realitat a l'increment material de la casa, es serví del ciment de Sarreal». Valgui aquesta declaració final perquè probablement ens resol el sentit del topò- nim «Ollarios gissar» que hem llegit a l'escriptura de franqueses, del 1180, quan Saüc ja rebia l'apel·latiu, substitutori, de *reial*.

Col·loqui: E. MOREU-REY: En el vostre text, he canviat la grafia «corominenca» de «Forès», en «Fo- rés» —adaptant-la així a la pronúncia tradicional del poble. Tampoc accepto l'etimologia proposada per J. Coromines: de «forest».— I quant a la situació «forestal» del rodal, recordo la teoria dels millors historiadors medievals que consideren aquelles frases estereotipades dels documents («illoc horrorós», «deshabitat», «silvestre», etc.), com a rutina d'escriptors; i que no corresponien generalment a cap realitat; o posades per a multiplicar el valor de la donació, si donació hi havia.—